

Asia: VN/9952/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle sähköisen tiedoksiannon ensisijaisuutta viranomaistoiminnassa koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnonantajan lausunto

Huomiot muutosehdotuksista

Muistiliiton näkökulma lausuttavana olevaan asiaan

Muistiliitto ry on valtakunnallinen muistisairaiden ja heidän läheistensä kansanterveys-, potilas- ja edunvalvontajärjestö. Toiminnan päämäärä on edistää aivoterveystta, toimia sairastuneen ja läheisen tukena, vahvistaa heidän ääntään sekä puolustaa heidän oikeuksiaan. Muistiliitto toimii 41 jäsenyhdistyksensä yhteistyö- ja kattojärjestönä.

Vuonna 2021 noin 151 000 suomalaisella oli diagnosoitu muistisairaus. Suomessa diagnosoidaan vuosittain noin 23 000 uutta muistisairautta. Mikäli muistisairauksien yleisyys säilyy vuoden 2021 tasolla ja ikääntyneiden määrä kasvaa Tilastokeskuksen ennusteen mukaisesti, vuonna 2040 muistisairaita on jo 247 000 – eli 64 prosenttia enemmän kuin nykyisin (lähde: THL). Muistisairaudet ovat eteneviä aivosairauksia, joissa sairastuneen kognitiivinen toimintakyky heikkenee asteittain. Sairauden edettyä henkilö menettää kyvyn hoitaa itsenäisesti asioitaan.

Muistiliiton huomiot

Muistiliitto pitää 8 b §:ssä mainitun herätesähköpostin käyttöönottoa perusteltuna ja tarpeellisena. Käyttäjän tulisi olla velvollinen ilmoittamaan voimassa oleva sähköpostiosoite heräteviestien vastaanottamiseksi. Kaikki käyttäjät eivät seuraa viestinvälityspalvelutiliään säännöllisesti, ja herätesähköposti auttaisi varmistamaan, ettei heille osoitettu viesti jää tosiasiasa huomaamatta ja lukematta.

Sähköinen asiointi helpottaa sekä viranomaisten että useimpien kansalaisten asiointia. Sen sujuva käyttö edellyttää kuitenkin riittävää kognitiivista ja oikeudellista toimintakykyä. Muistiliitto pitää hallituksen esityksessä 8 d §:ssä esitettyä sääntelyä, jonka mukaan viestinvälityspalvelutiliä ei avata täysi-ikäiselle henkilölle, joka ei ole koskaan käyttänyt Suomi.fi-tunnistuspalvelua, perusteltuna ja oikeana. Näin huomioidaan ne käyttäjät, jotka eivät koskaan ole käyttäneet sähköistä tunnistautumista.

Sen sijaan esityksessä on huomioitu riittämättömästi niitä henkilöitä, jotka ovat aiemmin asioineet digitaalisesti, mutta jotka menettävät kykynsä asioida itsenäisesti esimerkiksi sairastumisen seurauksena. Tällaisia käyttäjiä ovat erityisesti muistisairautta sairastavat henkilöt. Muistisairauteen sairastuvien määrä kasvaa tulevana vuosina merkittävästi. Samalla ikääntyvä väestö koostuu yhä useammin henkilöistä, jotka ovat tottuneet käyttämään digitaalisia palveluja.

Muistisairaudet ovat eteneviä aivosairauksia, jotka aiheuttavat kognitiivisen vamman. Ne heikentävät muistitoimintojen lisäksi muun muassa hahmottamista, tiedonkäsittelyä ja toiminnanohjausta. Sairauden edetessä henkilö menettää asteittain kykynsä hoitaa itse asioitaan, tekemään ilmoituksia tai valtuuttamaan toista henkilöä hoitamaan asioitaan.

Olisi tärkeää, että henkilöllä olisi mahdollisuus, osana oikeudellista ennakkointia, valtuuttaa toinen henkilö käyttämään hänen puolestaan viestinvälityspalvelua siinä vaiheessa, kun hän on vielä toimintakykyinen. Valtuutusmahdollisuus ilmeisesti sisältyy esitettyyn uudistukseen.

Tällä hetkellä kuitenkin vain osa muistisairauteen sairastuneista henkilöistä varautuu tulevaan toimintakyvyttömyyteensä oikeudellisen ennakkoinnin keinoin, esimerkiksi edunvalvontavaltuutuksella tai tietyillä Suomi.fi-viranomaisvaltuutuksilla. Tarkkoja lukumääriä valtuutusten yleisyydestä ei ole saatavilla. Osa sairastuneista ei eri syistä johtuen tee ennakkointiin liittyviä toimenpiteitä. Sairauden edetessä he menettävät myös kyvyn asioida sähköisesti ja tehdä ilmoituksen viestinvälitystilin sulkemisesta esityksen 8 e §:n mukaisesti.

Lakiesityksen toteutuessa voi syntyä tilanne, jossa osa muistisairaista, joiden toimintakyky on sairauden edetessä jo heikentynyt, saa viranomaisviestit viestinvälityspalveluun, mutta kukaan ei tiedä viesteistä, voi lukea tai käsitellä niitä heidän puolestaan. Tärkeät viestit jäävät silloin tosiasiasa vastaanottamatta ja asiat hoitamatta. Ainoa tapa olisi tuolloin vahvistaa henkilölle edunvalvontavaltuutettu, jos edunvalvontavaltuutus on tehty aiemmin, tai määrätä edunvalvoja. Edunvalvonta-asioiden pitkät käsittelyajat Digi- ja väestötietovirastossa ovat tälle hetkellä haaste. Edunvalvontavaltuutuksen vahvistaminen kestää keskimäärin 2–3 kuukautta, ja edunvalvojan määrääminen 4–6 kuukautta. Mikäli hakemus käsitellään käräjäoikeudessa, voi käsittelyaika olla tätäkin pidempi. (Lähde: www.dvv.fi). Henkilön asiat saattavat käsittelyaikana jäädä kokonaan hoitamatta.

Tilannetta helpottaisi, jos toimintakyvyttömäksi tulleen henkilön viestinvälityspalvelun tili voidaan sulkea toistaiseksi ja siirtyä postien lähettämisessä postitukseen. Silloin viestit edes löytyisivät postin joukosta, ja henkilön avun tarpeeseen tiedettäisiin reagoida.

Muistiliitto ehdottaa, että pykälään 8 f lisätään uusi 3 kohta seuraavasti:

3) käyttäjästä on saatu tieto, jonka mukaan hän ei kykene käyttämään viestinvälityspalvelutiliä, eikä käyttäjältä saada varmistusta tilin käytön jatkumisesta.

Lisäyksellä varmistettaisiin, että käyttäjän toimintakyvyttömyyden toteutuessa voisi ilmoituksen viestinvälitystilin sulkemisen tarpeesta tehdä hänen puolestaan muu taho, kuten läheinen tai kotihoito. Tällaisessa tilanteessa viranomaisen tulisi myös pyynnöstä lähettää viimeisen kuuden kuukauden aikana palvelun kautta toimitetut viestit myös postitse. Se mahdollistaisi läheisten tai sosiaaliviranomaisten tiedon saamisen asioista ja sitä kautta heillä olisi mahdollisuus laittaa vireille edunvalvontavaltuutuksen vahvistamisprosessi tai tehdä ilmoitus edunvalvonnan tarpeesta. Ehdotuksen tarkoituksena on turvata käyttäjän oikeuksia tilanteessa, joissa sähköinen asiointi ei enää ole mahdollista, mutta laillista edustajaa ei vielä ole.

Lakiesitykseen olisi myös syytä lisätä tarkennuksia tilanteisiin, joissa käyttäjä on toimintakykyisenä ollessaan valtuuttanut toisen henkilön käyttämään tiettyä viranomaispalvelua, kuten OmaVeroa, ilman että käyttäjällä on sittemmin toimintakyvyn heikentyessä edunvalvonnan tarvetta. Henkilö on esimerkiksi saattanut käyttää muita lievempiä ennakkoinnin keinoja, eikä tarvetta viimesijaiseen keinoon, holhoustoimilain edunvalvontaan muutoin olisi. Esityksestä ei käy ilmi, aktivoituuko viestinvälityspalvelu omaisen kirjautuessa käyttäjän OmaVeroon, ja siirtykö sen jälkeen kaikki viestit sähköisiksi, mikä ei välttämättä ole lainkaan käyttäjän tahto tai edun mukaista. Myös edunvalvojan tai vahvistetun edunvalvontavaltuutetun asema, silloin kun henkilöllä on entuudestaan sellainen, jää epäselväksi esityksessä. Asiat olisi tärkeä täsmentää esityksen perusteluihin

Muistiliiton näkemyksen mukaan käyttäjällä tulisi olla oikeus kieltäytyä viestinvälityspalvelutilin käytöstä pysyvästi, ilman pelkoa palvelun aktivoitumisesta viranomaisaloitteisesti. Kielto tulisi voida tehdä ennakoivasti, vaikka henkilö vielä käyttäisi yhtä viranomaispalvelua, esimerkiksi OmaKantaa. Hallituksen esityksessä todetaan (s. 51), että Suomi.fi-tunnistuksen käyttäminen esimerkiksi OmaVerossa tai OmaKannassa johtaisi Suomi.fi-viestien automaattiseen käyttöönottoon viranomaisaloitteisesti. On mahdollista, että muistisairautta sairastava henkilö kykenee tuetusti tarkastelemaan esimerkiksi terveystietojaan, mutta ei kykene hallitsemaan sähköistä asiointia kokonaisuudessaan. Kirjautuminen yhteen palveluun johtaisi esityksen mukaan sähköisen viestinvälityksen käyttöönoton – vastoin henkilön tahtoa ja kykyä. Tätä ei ole perusteltua ja oikeudesta kieltäytyä tulisi määrätä lainsäädännössä.

Huomiot tiedoksiantoa koskevista ehdotuksista (18-19 b §:t)

-

Huomiot sähköisen asiakirjan saapumista määräajassa koskevasta ehdotuksesta (11 §)

-

Muut huomiot

-

Huomiot soveltamisalan muuttamista koskevasta ehdotuksesta esitutkinnan ja poliisitutkinnan osalta

-

Huomiot oikeudenkäymiskaaren (erit. OK 11:3) ja oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain prosessiosoite- ja tiedoksiantosäätelyä koskevista ehdotuksista

-

Muut huomiot koskien oikeudenkäymiskaarta ja oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annettua lakia

-

Huomiot oikeudenkäyntimaksun porrastusta koskevasta ehdotuksesta hallinto- ja erityistuomioistuinten osalta

Oikeudenkäyntimaksujen porrastaminen sen perusteella käyttääkö henkilö sähköistä asiointia, ei ole yhdenvertaista käyttäjien näkökulmasta. Henkilö saattaa esimerkiksi sairauden tai vamman vuoksi käyttää perinteistä asiointia. Muistiliitto vastustaa maksujen porrastamista tällä perusteella

Esityksessä on arvioitu ehdotettavien muutosten perus- ja ihmisoikeusvaikutuksia, yritysvaikutuksia ja viranomaisvaikutuksia. Onko esityksessä otettu huomioon tältä osin keskeisimmät vaikutukset? Arvioitteko muutoksilla olevan sellaisia vaikutuksia, joita esitysluonnoksessa ei ole tunnistettu?

Muistiliitto katsoo, että lakiesityksen perusteluihin kohtaan 4.2.2.1 Yhdenvertaisuusvaikutukset tulisi lisätä tarkastelu ja vaikutusten arviointi muistisairauteen sairastuneiden näkökulmasta. Joitakin muita vammaisryhmiä tekstissä on mainittu. Ottaen huomioon muistisairautta sairastavien määrä nyt ja tulevina vuosina sekä sairauden edetessään aiheuttama toimintakyvyn menettäminen, tulisi lakiesityksiä arvioida myös tämän käyttäjäryhmän kannalta. Toimintakyvyn menettämiseen liittyvää tilannetta säädöslisäysehdotuksen perusteluna on kuvattu kohdassa Hallinnon yhteisistä sähköisen asioinnin tukipalveluista annetun lain muuttaminen.

Muut huomiot

Digi- ja väestötietoviraston ylläpitämä Kansalaisneuvonta tarjoaa yleistä neuvontaa viranomaisasioista ja ohjaa kansalaisia oikeiden viranomaisten piiriin – tehtävä, jolle ei tällä hetkellä ole lakisääteistä toteuttajaa. Samanaikaisesti tämän lakiesityksen kanssa ollaan lakkauttamassa Kansalaisneuvonta vuoden 2026 alusta alkaen.

Väestön ikääntyessä ja muistisairauksien yleistyessä on edelleen tarve Kansalaisneuvonnan kaltaiselle yleiselle viranomaispalvelulle. Vaikka hallintolaki velvoittaa viranomaiset neuvomaan oman toimivaltansa rajoissa, erityisesti ikääntyneet kansalaiset tarvitsevat usein laajempaa, viranomaisten rajat ylittävää neuvontaa muun muassa eri viranomaisten tehtävistä ja asiointikanavista. Myös vanhusasiavaltuutettu on nostanut esiin tämän tarpeen toistuvasti. Jos lakiesitys hyväksytään ja siirtymä digitaaliseen asiointiin tapahtuu nopeasti, tiedotuksen ja neuvonnan merkitys korostuu entisestään. Kun valtion avustuksia järjestöille supistetaan, ei ole realistista jättää yleistä digineuvontaa kansalaisjärjestöjen tehtäväksi

Muistiliiton näkemyksen mukaan Kansalaisneuvonta tulisi säilyttää vähintään kolmen vuoden siirtymäkauden ajan, jotta kansalaisilla olisi tukea digipalveluihin siirryttäessä. Erityisesti muistisairaiden läheiset tarvitsevat neuvontaa tilanteissa, joissa sairastuneen toimintakyky ei enää riitä entisten palvelujen käyttöön. Kansalaisneuvonnan jatkaminen tarjoaisi valmiin rakenteen, jonka kautta voitaisiin vastata siirtymävaiheessa aiheutuvaan neuvonnan tarpeeseen.

Elomaa Sari
Muistiliitto ry